

FRAGMENTEN UIT
ONE FLEW OVER THE CUCKOO'S NEST

KEN KESEY

ter gelegenheid van de opening van
de afdeling voor dove patiënten
van PZ Schakenbosch

1990

Op het toneel staat een wit, ijzeren ledikant met matras en wit laken. Daaronder staat een po.

De achterwand wordt gevormd door wit plastic, dat geplooid naar beneden hangt.

McMurphy is gekleed in een rode broek en een rood T-shirt met lange mouwen.

Hij loopt op blote voeten. De Chief is gekleed in een zwarte trainingsbroek, een zwart shirt met lange mouwen en eveneens op blote voeten. Om zijn hoofd heeft hij een indianenbandje.

De psychiater draagt een witte artsenbroek, wit shirt, een wit jasje en een witte zwemmuts op zijn hoofd. Hij loopt op witte gym schoenen. Later in het stuk heeft hij een wit masker voor.

Het toneel wordt verlicht met een groot totaal. Alleen wanneer de indiaan zijn gedachten in gebaren vertelt, wordt het toneel donker, behalve op de plaats waar de indiaan staat. Hij wordt dan van recht boven verlicht, zodat er een cirkel op de vloer ontstaat.

Rekwisieten:

po

bed

bezem

matras met wit laken

thermometer

wit plastic

rode pilletjes

muziekstandaard

Het toneel is donker, alleen de indiaan staat in een kring van licht.

Chief

Papa, zij hullen alles weer in de mist. Er gaat iets slechts gebeuren. Daarom hullen ze alles in de mist ... Daar, zie je het, papa. De zwarte machine, achttien verdiepingen onder de grond. Zij stoppen de mensen erin aan de ene kant en aan de andere kant komt eruit wat zij willen. De manier waarop ze dat doen, papa, elke nacht kantelen ze de aarde en iedereen die los zit, klettert op de grond. Dan slaan ze haken door hun hielen en hangen ze op en snijden ze open. Maar op dat moment hebben de mensen geen ingewanden, maar alleen in elkaar geslagen gereedschap en al het bloed is roest. Denk je dat ik gek ben, omdat het te erg is wat ik zeg? Maar mijn god, er zijn zoveel dingen die waar zijn, zelfs al zijn ze nooit gebeurd.

Het totaal gaat aan. De Chief staat doodstil, zijn hoofd hangt naar beneden. De psychiater komt op met een bezem in de hand.

Psychiater

Kijk, daar is de Chief, doof en stom, bang als een baby. Hij wil zijn bezem. Natuurlijk, hij wil zijn bezem. Begin maar te vegen, baby. Oude Chief. Jij kunt niet praten, jij kunt niet roepen om hulp. Veeg jij maar, Baby Chief.

Hij lacht, tikt op het hoofd van de Chief. Die doet zijn mond open en steekt zijn tong uit. De psychiater legt er een rood tablet op. De Chief blijft staan, zijn tong uit zijn mond. De psychiater trekt aan de linkerwang en de tong gaat naar links. Dan trekt hij aan de rechterwang en de tong gaat naar rechts. Hij lacht. Dan trekt hij aan de keel van de Chief en de tong gaat weer naar binnen. De Chief veegt de vloer, langzaam, hoofd gebogen. De psychiater loopt naar achteren en verstilt in een houding. De Chief veegt en veegt. Dat zet hij zijn bezem tegen het bed. Het toneel wordt donker, behalve de witte cirkel licht, waarin de indiaan staat.

Chief

Een ruimte, witte muren, witte plafonds. Witte vloeren. Alles is wit. Witte wasbakken. Wit licht, scherp. Het licht verjaagt de schaduwen. In de spiegels zijn schreeuwende gezichten gevangen.

Hij strekt zijn armen uit in de lucht, kijkt omhoog, staat op zijn tenen. Valt in elkaar, armen om zijn gezicht. Blijft zo staan. Lang. Dan pakt hij de bezem en veegt en veegt. Plotseling komt McMurphy binnen. Hij wordt het toneel opgetrokken door de psychiater. Deze zet een verslag op een muziekstandaard en leest voor.

Psychiater

Naam: McMurphy. Door de overheid hier gebracht voor onderzoek. 35 jaar oud, nooit getrouwd. Zilveren kruis voor het leiden van een ontsnapping uit een communistenkamp in Vietnam. Een oneervol ontslag uit militaire dienst wegens ongehoorzaamheid. Een lange geschiedenis van dronkenschap, geweld en versterking van de vrede, herhaaldelijk gokken.

De psychiater duwt en trekt aan McMurphy.

McMurphy

Blijf van me af. Ik heb niet onder de douche. Ik heb gisteren gedoucht en vanmorgen in de gevangenis. Ik stink niet. (Hij ruikt onder zijn oksel, ruikt in zijn broek.) Blijf van me af of ik...

Hij neemt een vechthouding aan. Dan ziet hij de Chief.

McMurphy

Goedemorgen. Mooie dag vandaag.

De psychiater begint weer te duwen en te trekken.

McMurphy

Blijf van me af. Kalm. Laat me eens rustig mijn nieuwe huis bekijken. Ik ben nog nooit in een psychiatrisch ziekenhuis geweest. Mijn naam is McMurphy en ik ben gek op gokken. Heb je speelkaarten? Nee? Maakt niet uit, ik heb mijn eigen kaarten meegenomen.

Weet je wat er gebeurd is? Ik zat in de gevangenis, maar toen heb ik wat problemen gehad (gevochten) en toen zei de rechter dat ik een psychopaat ben. En ik zweeg. Ik wilde wel weg uit de gevangenis.

Ik weet niet wat een psychopaat is, maar het maakt niet uit. Voor mijn part ben ik een psychopaat of een vampier of een heks of gek. Als ik maar uit de gevangenis mag.

Psychiater komt op hem af met een thermometer.

Psychiater

U moet douchen en ik moet uw temperatuur meten.

McMurphy

Ik moet niks. Ga weg

McMurphy gaat naar Chief toe. Die veegt. McMurphy maakt een hand los van de bezem en schudt de hand van de Indiaan. Die kijkt hem niet aan.

Psychiater

De Chief is doofstom.

McMurphy

Ben je doofstom? Wat is jouw verhaal? Ben je niet een Indiaan? Die leefde bij de watervallen? Waar is je stam, Chief?

De Chief kijkt op, met een verdrietig gezicht en kijkt McMurphy lang aan.

McMurphy

Ik ben gek, Chief, zeggen ze. De dokters zeggen het, de verpleegsters zeggen het. De psychiaters zeggen het. Ik ben gek. Ik vecht en neuk te veel. Begrijp je dat? O, ik vecht te veel, maar te veel neuken bestaat niet. Neuken is gezond. Ik ben gek, ik ben gek!

McMurphy begint te dansen, een Russische dans, een Spaanse dans. De Chief

leunt op de bezem. Hij kijkt, maar lacht niet.

De psychiater pakt McMurphy beet en legt hem op bed. Daar ligt hij met zijn ene been over het andere. Zijn armen achter het hoofd. De psychiater staat stil achter het bed.

Het licht dimt. Alleen de Chief is nog duidelijk te zien. Hij kijkt omhoog, naar de hemel.

Chief

De bergen, papa. Het dorp. De waterval, papa, de waterval. Ik zie het. De waterval is ver weg, lang geleden. Het is lente. Ik zie een zalm uit het water springen. Ik ruik de sneeuw, ik ruik de wind en de bomen. De mannen vissen. Kijk papa, ze dansen, als ze een vis aan hun speer hebben. Hoe komt het, papa, dat alles weg is, toen ik nog maar een kind was. Ik wil terug, papa, ik wil terug.

Licht gaat weer aan. McMurphy komt van het bed af en neemt een stuk kauwgum. Hij loopt naar de Chief toe en stopt kauwgum in zijn mond. De Chief reageert niet. Hij kauwt niet.

McMurphy

Kauw, Chief, kauwen! Een frisse smaak in je stomme mond. Kauwen!

De Chief begint te kauwen, langzaam, daarna sneller en sneller. Hij lacht niet, kijkt ernstig.

McMurphy doet gymnastieoefeningen. Staat opeens stil. Kijkt naar de Chief.

McMurphy

Ik ben hier nu vijf dagen. En wat valt me op? Niemand lacht hier. Niemand lacht. Zelfs geen glimlach. Als zij je lach stelen, raak je je zekerheid kwijt. Kan een man leven, zonder lachen?

Waarom lach je niet? Het is hier goed, in het psychiatrisch ziekenhuis. Beter dan in de gevangenis. Jammer dat er geen vrouwen zijn hier. (Hij pakt zijn broek bij het kruis vast en wijst ernaar.) Die is al te lang werkeloos. Maar het bed is goed, ik heb goed geslapen. Het eten is heerlijk. Vers sinaasappelsap, koffie met melk en getoaste boterhammen met boter en eieren. Bananen, appels en druiven. Geweldig is het hier. Beter dan in de gevangenis. Ik begrijp niet waarom je zo somber bent.

Begrijp je me? Waarom antwoord je niet?

Hij kijkt naar de Chief, maar die veegt.

McMurphy haalt zijn schouders op en gaat op bed liggen, op zijn buik. Zijn benen wiebelen heen en weer.

Het wordt donker. De spot op de indiaan gaat aan.

Chief

Ziet hij niet dat de mist optrekt, dikker wordt. Het hele ziekenhuis in de mist. De mist komt door de ramen, de deuren en door de roosters. Ik kan hem bijna niet meer zien. Er zweven gezichten door de mist. Ik zweef door de mist. McMurphy is gekomen en de mist wordt dikker. Ik ben gewend aan de mist, maar nu ben ik bang.

Papa, je moet niet drinken. Je hand trilt. Je geweer trilt. Je oog kijkt niet meer scherp.

Het totaallicht gaat aan. De Chief staat stil, leunend op zijn bezem. De psychiater loopt naar de Chief, pakt de bezem af, zet deze tegen het bed. McMurphy staat op, gaat op de po zitten en kijkt toe. De psychiater trekt aan de Chief, die beweegt mee en verstilt in een houding. Weer trekt de psychiater, beweging, stil. Trekken, beweging, stil. McMurphy volgt de bewegingen met verwonderd gezicht. Dan komt de psychiater bij McMurphy en trekt aan hem. McMurphy maakt een koprol met de po. Nog een keer. Ze vechten, slaan en schoppen in een langzame beweging. Uiteindelijk ligt McMurphy op de grond. De psychiater verdwijnt. De Chief loopt naar McMurphy en helpt hem overeind. Ze zitten naast elkaar op het bed. Het hoofd in de handen. Dan gaat McMurphy overeind zitten, pakt kauwgum en biedt ook de Chief een stuk aan.

Chief

Bedankt!

McMurphy kijkt hem stomverbaasd aan.

McMurphy

Je gebaart! Je gebaart! Je bent niet stom. Ik wist het al toen ik je zag, de eerste keer. Slim van jou!

Chief

Niet slim. Bang.

McMurphy

Bang, jij?

Chief

Ik ben niet volwassen.

McMurphy

Jij bent een volwassen indiaan.

Chief

Mijn vader was groot. Zijn naam was De Hoogste Boom op de Hoogste Berg. Hij was het opperhoofd. Maar... mijn moeder was nog groter.

McMurphy

Jouw moeder groter dan jouw vader?

Chief

Mijn moeder was blank.

McMurphy

Ik begrijp het. Als een blanke vrouw trouwt met een indiaan, dan is zij groter dan hij.

Chief

Mijn moeder heeft mijn vader kleingemaakt. Maar niet alleen zij. Iedereen heeft mijn vader kleingemaakt.

McMurphy

Iedereen? Wie?

Chief

IEDEREEN, IEDEREEN SAMEN! De blanken. Zij wilden dat we ergens anders gingen wonen. Zij wilden het dorp kopen en de waterval. Zij sloegen mijn vader en knipten zijn haren af.

De Chief staart voor zich uit.

Chief

Ik ben 10 jaar oud. Ik ben buiten de hut bezig om de zalm te bestrooien met zout. Er komt een auto de berg op. Ik zie de rode stofwolk. Zij stoppen op enige afstand van de hut en stappen uit. Twee mannen en een vrouw. Het zijn geen toeristen. Die durven niet zo dicht bij het dorp te komen. Toeristen denken dat wij nog steeds mensen scalperen en ze aan een paal vastbinden en verbranden. De blanken weten niet dat mijn oom advocaat is in de stad. Als ik het vertel, geloven ze me niet.

De mannen en de vrouw komen de berg oplopen. De voorste man kijkt naar onze hutten en schudt zijn hoofd. 'Wat een rommel, wat een armoe,' zegt hij. 'Dat mensen zo leven!' Hij kijkt niet naar mij. De andere man heeft een grote snor en kijkt met een vies gezicht naar de zalm. Ze kijken naar mama's jurken, rood, geel, groen en blauw, die wapperen in de wind. Maar ze kijken niet naar mij.

'Waar is het opperhoofd,' vraagt de man met de snor.

'Misschien in de hut,' zegt de vrouw.

'Ik ga die vieze hut niet binnen,' zegt de man met de snor. 'Veel te heet.'

Ze weten niet dat ik Engels spreek. Daarom praten ze zo. Ik sta op en vertel in mijn beste Engels dat onze hut niet vies is en niet heet en dat ik papa ga halen bij de waterval. Maar ze luisteren niet, ze kijken niet naar me. Het lijkt net alsof ik niet besta, ik ben lucht. Alles wordt stil. Niets beweegt. Na een lange tijd verdwijnen ze met de auto.

McMurphy

En wat gebeurde er toen?

Chief

Mijn vader ging drinken. Hij dronk niet uit de fles, maar de fles dronk uit hem. Hij werd kleiner en kleiner. Toen tekende hij het contract.

McMurphy

De indianen hebben veel geld gekregen van de Amerikaanse regering.

Chief

Papa zei: hoeveel moeten ze betalen voor het leven, hoeveel kost het recht om indiaan te zijn?

Maar de andere indianen wilden hun geld. En papa tekende het contract, omdat hij te klein was en te dronken.

Toen ging mijn oma dood. Oma, Oma.

Hij staart omhoog, kijkt naar McMurphy, pakt zijn handen en doet een handjeklapspelletje. Alleen de Indiaan. McMurphy volgt verbaasd wat hij doet.

Hij houdt zijn handen omhoog, maar doet zelf niets.

Handen tegen elkaar - klap - hand rechts op links - klap - hand links op rechts - klap - vogels vliegen oost - handen tegen elkaar - klap - hand rechts op links - klap - hand links op rechts - klap - vogels vliegen west - handen tegen elkaar - klap - hand rechts op links - klap - handen links op rechts klap - vogels vliegen noord, omhoog de hemel in.

McMurphy en de Chief lachen. Dan staart de Chief weer voor zich uit.

Chief

Oma, Oma.

De blanken begroeven haar in de aarde. Papa en ik en mijn oom Rennende en Springende Wolf hebben haar weer opgegraven. We moesten haar ophangen in de pijnboom op de berg. Daar kan de wind haar drogen. Dat zijn wij gewend. Maar de politie nam papa en mijn oom gevangen en ze moesten twintig dagen naar de gevangenis, want blanken hangen hun doden niet in de bomen. Die stoppen de doden in de grond.

Mijn papa is gestorven en ze hebben hem begraven in de grond. Er was niets meer van hem over. Geen oogcontact, geen communicatie. Geen communicatie, geen zelfrespect. Sinds de blanken door mij heen keken alsof ik lucht ben, heb ik mijn taal verloren. Ik ben klein en zwak.

McMurphy

Je bent licht en wendbaar als een vogel. Vlieg oost, vlieg west, vlieg de vrijheid tegemoet.

Ze doen nogmaals het handjeklapspelletje, maar nu samen.

Ze lachen en lachen.

Dan haalt McMurphy een ballon uit zijn zak, een rode en blaast deze op. De indiaan kijkt. Dan haalt McMurphy een zwarte ballon tevoorschijn. De indiaan aarzelt, kijkt naar McMurphy en glimlacht. Dan blaast hij de ballon op.

Samen laten ze de ballonnen de zaal in vliegen er rennen door het middenpad weg.

De psychiater blijft alleen achter op het toneel.